

Задача

Василь Шкляр

Усе те сталося неждано-негадано, й швидко так, що Петрик не встиг і кліпнути, як воно вже скоїлося. Само. Бо Петрик, якщо поміркувати чесно, не хотів цього. Не хотів, але ж, коли по правді, то сам-таки й винен. Треба зразу було спитати у діда: "Чи це не ви посіяли три карбованці?" або: "Чого це ви, діду, грошиками смітите, хіба вже так запаніли?" Так ні ж, не спитав, а тепер суши собі голову, як його далі бути. Така, значить, морока.

А морока ось яка. Мати послала Петрика в магазин по олію (батько вловив карасиків), а грошей на новий м'яч не дала. "Не дам, — каже, — поки не виправиш двійку з арифметики. Тобі за тим м'ячем, — каже, — ніколи в книжку заглянути". А при чому тут м'яч, питається, якщо вона, та арифметика, Петрикові у голову не лізе. "Скільки буде: сім помножити на дев'ять?" — викликала його вчора Ганна Сергіївна. Петрик подумав, поворушив бровами (то тільки кажуть: мізками ворушити, а насправді у Петрика брови ворухаться, коли він думає), отож прикинув собі в голові та й каже: "Шістдесят три". — "А дев'ять на сім?" — питає Ганна Сергіївна. Петрик, скільки не сіпав бровами, так і ні пари з вуст. "Забув", — каже. Усі сміються. "Так і буде", — підказують, а де ж воно так і буде, як то сім на дев'ять, а то дев'ять на сім. Ну, вони собі посміялися, та й годі, а Петрик одхопив п'ятірку догори ногами й дістав од матері оце таку відповідь.

А може, він не хоче мати діло з цифрами, може, він футболістом хоче бути. Чим погано? їздиш по всьому світу, по телевізору показують, всяк тебе впізнає на вулиці: "Диви, диви, — каже, — он Петро Одудько пішов". Хе-хе...

І то вже як зайде Петрик у магазин, як гляне на того коричневого м'ячика із шнурівкою, то вже йому ні халва не пахне, ні повидло, ніякі тобі інші витребеньки, лише м'ячик і пахне. Новенькою шкірою пахне, приємно так, аж у носі лоскоче. Петрик відкриває щербатого рота — зуба недавно викинув на горище мищі — і дивиться не надивиться на того м'яча.

Так і цього разу. Зайшов у магазин, поставив на прилавок порожню зелену пляшку і, поки продавщиця відпускала діда Микитенка — то сірників йому, то солі, то ще чогось, Петрик гладив очима м'яча і думав, що таки доведеться засісти за табличку множення. Тепер, кажуть, і футболісти інститути кінчають, так що хоч круть, хоч верть, а від арифметики нікуди не втечеш.

— От дай тобі боже здоров'ячка, Пилипівно, — дякував продавщиці дід Микитенко. — Накупився, вважай, на всю пенсію, тепер прийду через місяць. — Дід зважував у руці величезну сітку з усякою всячиною і ще трохи пристоявав, міркував, чи, бува, чого не забув.

— Приходьте, приходьте, — раденько припрошувала Пилипівна. Видно, любила, коли багато всього купують. — А тобі, мабуть, олії? — спитала Петрика, глянувши на

пляшку.

— На всі, — сказав він і висипав на прилавок жменю копійок. Він провів очима діда Микитенка до дверей, потім ковзнув поглядом по підлозі і враз угледів зелений папірець. Спершу наче й не здогадався, що то гроші, але у грудях щось йому тенькнуло, так ніби рибина черкнула хвостиком по серцю. Петрик зиркнув на продавщицю. Та відійшла у куток і наливала олію черпаком у лійку. Олія була в'язка, довго лилася...

Він підступився до папірця, тихенько нахилився, взяв його і поклав у кишеню. Коли розгинався, в коліні хруснуло, й Петрикові аж у п'ятах похололо. Він висмикнув руку з кишені й навіщось став пригладжувати вихрика на голові. Пальці злегенька тремтіли.

Пилипівна подала йому пляшку з олією ще й усміхнулася, а Петрикові здалося, що то вона усе бачила і через те посміхається.

Він швиденько вискочив з магазину, не глянувши на м'яча, і навіть не попрощався, і лише тоді подумав, що це ж, певно, дід Микитенко загубив ті гроші. Як одійшов уже далеченько від магазину, дістав з кишені папірець і побачив, що то таки три карбованці. Та він і раніше це бачив, але снував собі думочку, що, може, то й не гроші, а так — хтосьна й що.

Небо бубнявіло мокрими хмарами, таке, як на дощ збиралося. "Це скоро як замжичить, то й не до футболу буде", — міркував Петрик. Він не любив осінньої мжички і через те сердивсь. Чи на осінь сердився, чи, мо, й на себе — не розбереш.

І тут Петрик знову згадав, як дід Микитенко тримав у одній руці сітку, а другою совав у кишеню гроші. Здається, щось тоді випало в нього, авжеж, так наче якась тінь майнула додолу. А Петрик одвів погляд на м'яча і більше нічого не хотів помічати, бо мав двійку з арифметики і мати сказала, що грошей не дасть. А потім він і справді побачив на підлозі три карбованці, і ще можна було гукнути діда й сказати йому про це, але щось притримало Петрика за язика. Він не встиг ще й подумати ні про що, а дід тим часом вийшов на вулицю і його вже й близько не було.

Що більше Петрик згадував, як воно діялося в магазині, то все ясніше бачив, як троячка вислизнула з дідової руки і, крутнувшись літачком у повітрі, впала додолу. Якби ж дід постояв був ще хвилину-другу, то Петрик неодмінно сказав би щось таке дотепне: "Чого це ви, діду, грошиками розкидаєтеся?" або що, але він дуже швидко вийшов надвір, так швидко, що Петрик не встиг і рота розтулити.

А тепер хіба догнати його, сказати, що ось, мовляв, нате та не губить, але ж дід Микитенко прикине що й до чого та скаже: "Е, тут щось не те, чого ж він зразу промовчав?"

Петрик плентався шляхом додому, пляшка пітніла йому в руці, і кого не стріне, то все у землю дивиться, наче той щось знає. У горлі якось погіркло, мовби оце полину вхопив.

Сусіда дядько Смалій наздогнав його коло клубу "газоном", затутукав і відчинив дверцята: "Сідай, підкину додому!" Але Петрик похитав головою, бо йому треба було все добренько обмізкувати, а в машині не встигне. Як же це віддати дідові гроші, щоб і

не балакати багато, не пояснювати, і щоб усе було як годиться. Отак же просто не підійдеш й не тикнеш три карбованці, тут і дурний усе зрозуміє...

Нічого путнього не спадало на думку Петрикові, лише привиджувалося, як дід прийшов додому й порпається по кишенях, ніяк не дорахується грошей. І в мисник заглянув, і в шухляду... А може, ці три карбованці лишилися в нього останні з пенсії, то дід пошукає, понишпорить, а тоді піде шляхом аж до крамниці, сліпаючи під ноги, чи ніде не лежить троячка. Та де ж вона лежатиме, як її немає там, ось же вона — у Петриковій кишені похрускує... А дід зайде в магазин і питає: "Чи я тобі, Пилипівно, часом не передав зайвих грошей?" — "Ні", — продавщиця на те. І дід Микитенко ще чого доброго щось про неї подумає й, похнюпившись, піде ні з чим.

Ось уже й хата Петрикова, а він так нічого й не надумав. У голові порожньо, просто якийсь гарбуз, а не голова. І так йому прикро, ну, як сам не свій.

Зайшов до хати, віддав матері олію і не знає, до чого руки прикласти. Хіба ж полізе у голову табличка множення, як воно не голова, а гарбуз. Сів до столу, на цифри дивиться, а перед очима дідова спина, ось вона вже у дверях, ще не пізно гукнути: "Чи це не ви посіяли три карбованці?" — але язик задерев'янів і не поворухнувся.

Петрик виловлював очима цифри з таблички, та вони павучками стрибали врізнобіч і ніяк не трималися голови. На кухні шкварчала сковорідка, то мати смажила на олії карасиків, однак вони зовсім не вабили Петрика, як ото бувало раніше. Не хотілося ні їсти, ні пити, нічого не хотілося, а тим більше зубрити оцю табличку.

Він тихенько вислизнув надвір і зупинився на порозі, міркуючи, чи таки ж піде дощ, чи ні. Наче ж і кури не кубляться, он півень гордо походжає по дворі. "Ко-ко-ко", — бубонить сам до себе, а тоді став і, схиливши набік голову, глянув на Петрика оком-гудзиком. І так якось підозріло зиркнув, ніби щось кумекає своїм курячим мізочком.

— Киш! — крикнув на нього Петрик. — Тут ще тебе не вистачало!

— Чого це ти там курей колошкаєш? — обізвалося щось від шляху, і Петрик побачив свого однокласника Мишка Юрця. Той стояв коло хвіртки і сявав, як новенький п'ятачок.

Ага, он чого він так дженджуриться, вирядився в нові кеди, то це вже не втерпів, прибіг показатися. І хоче ж приховати, що задається, але Петрик добре бачить, чого він прибіг.

— Слухай, Петь, то що мати каже? — питає Мишко, а сам глип-глип на кеди, наче й Петрика припрошує туди глянути. Але Петрик нарощне дивиться десь угору, щоб подратувати Мишка.

— Про що?

— Та про гроші ж на м'яч.

— А я ще й не питався, — каже Петрик.

— Чого? Може б, у складчину взяли.

— А навіщо він мені здався, той м'яч? — раптом заявляє Петрик.

— Як навіщо? Ти ж сам казав...

— Он дощі почнуться, то де ти будеш гулять?

— Ти що, Петь?

— Кажу ж тобі, що не треба він мені. Чого витріщився?

— Дивись. — Мишко знижує плечима й ображено йде додому, блискаючи білими, ще не заходженими підшвами.

Петрик уже пошкодував, що отак накричав на нього, Мишко славний хлопець, це підвернувся під гарячу руку, то так воно вийшло, а то б...

Може, покласти гроші дідові перед порогом? Камінчиком придавити, щоб не завіяло. А як хтось чужий заходитиме в хату й побачить? А може, в конверті послати? Так адресу ж треба писати, з почерку видно, чия рука. Не те, не те.

А хрусткий папірець тим часом лежав у Петриковій кишені, і йому було б легше, аби там лежала каменя, еге ж, у сто разів було б легше.

Він вийшов за ворота, глянув уздовж шляху: чи нікого більше не видно там? Ні, діда Микитенка не було, може, він ще й не кинувся, що грошей немає, усього ж накупив, то помітить пізніше. Це ж якби якось підкинути їх, то дід ні про що й не здогадався б. "Диви, — подумав би, — випали й ось лежать". Але ж як ти їх підкинеш, куди? Оце тобі й задачка, оце тобі й арифметика. Як ти її розв'яжеш?

Та як же... Дід же не знає, коли Петрик помітив ті гроші... А й справді, звідки ж йому знати, як він не бачив, коли вони випали. Може, Петрик ще довгенько крутився у магазині, а тоді глядь — вони лежать на підлозі. Авжеж, так воно й було, аякже. Саме так воно й було, оце щойно Петрик помітив гроші, вхопив їх і біжить до діда Микитенка.

Дід жив недалечко, хата його стояла над ставком майже, п'ять хвилин — і там. Петрик дійшов до дідового двору, ще, правда, постояв трохи біля хвіртки, постояв, наче прислухався до кумкання жаб, але ті не обзивалися. То вони влітку кумкали під вечір на всьєнє село, а тепер ні, тепер їх вгомонила осінь. І ставок притих, гладенький, лиш де-не-де жовтіє на ньому вербовий листочок. Скоро вода замерзне, — і листочки вмерзнуть в льодок, — отоді радість буде! Висиплють хлопці гуртом на ставок, тьох-пінь — лід під ногами, а вони — в хокея. Отаке, це ж і м'яча аж до весни не треба, хокей почнеться. Воно в хокей грати якось і веселіше, ясенєць під ногами співає — трісь-трісь, а ти вже далі біжиш, не встигає лід проломитися.

Це як Петрик малим ще був, то раз провалився, і його старші хлопці вихопили з крижаної води та мерщій у хату до діда Микитенка. Петрик не встиг і злякатися, навіть змерзнути не встиг, бо дід хутенько познімав з нього мокре та — у свій кожух, та на лежанку гарячу. "Діду, — просився Петрик, — мамі не кажіть, бо не пустить більше на ставок, добре?" — "Та не скажу, не бійся, тільки ти ж кріпися, щоб не кашляв мені".

Петрик згадав те й аж засміявся, веселіше йому стало. Добре, що це він угледів ті три карбованці, то ось віддасть зараз дідові. А якби хтось інший знайшов, то ще не вгадано — віддав би чи ні. Люди всякі бувають.

Він підійшов до дідової хати, навмисне поторгикав трохи дверима, притупнув у сінях ногами, мовляв, а чуйте, діду, що гості до вас ідуть. Не ждали? Хе-хе! Ну, як собі хоче, а стрічайте, коли вже йдуть, це ж таке діло.

— Драстуйте вам у хаті, — сказав Петрик з порога. То ж він з дідом у магазині вітався, а тепер ще й у хаті.

Дід Микитенко сидів за столом, тримаючи в руках газету, — у спині випростаний, геть і трошки не горбився, бо, видно, був далекозорий, звіддалік бачив дрібнюсінькі літери. А як обернувся до Петрика, то високо так звів брови — здивувався.

— Здоровий був, козаче, якщо не брешеш, — пожартував дід.

— Що там вчитали новенького? — спитав Петрик, не поспішаючи казати, з чим прийшов. Чого ж його поспішати, як гроші в кишені, ніде не дінуться.

— Та от знов наші в космос полетіли, — сказав дід. — Ти ба!

— Та я ще вчора по радіо чув. — Петрик одним оком придивлявся до діда: чи він уже спохопився? — Тепер таке. Скоро тих ракет, як літаків, буде. Усі літатимуть.

— Скоро не скоро, а ти, може, й полетиш. А ким хочеш бути?

— Ще не знаю, — сказав Петрик.

— А вчишся добре?

— Всяко буває.

— Гм... всяко. Тре вчитися, бо хто ж тебе куди прийме невченого.

— І ви ото, діду, ще й читаєте без окулярів? — спитав Петрик, щоб трохи підлизатися до діда.

— А чого ж. Бачу ще ого-го як.

— Хе, бачите... А грошиками смітите, то й не бачите, ге?

— Якими грошиками?

— А в лавці загубили. Три карбованці! — раденько сказав Петрик. — Дивлюсь, а вони причаїлися під прилавком.

— Та ні! — хитнув дід головою. — Зі мною такого ще не було.

— А ви подивіться, подивіться.

Дід підвівся з-за столу, підійшов до вішалки і став заглядати по кишенях піджака. Діставав якісь папірці, гроші, плямкав губами і, як Петрик, ворухив бровами. Тільки у Петрика брови тоненькі, наче в дівчини, а у діда кушуваті й колючі, як будячки. Дід щось підраховував у голові, і Петрик аж рота розкрив, — між зубами темніла дірочка, випав же один, — щоб, коли дід скаже: "Нема", — вигукнути: "Та ось же вони!" Але дід поплямкав губами, поплямкав і раптом сказав:

— Ні, мої всі є.

— Як це?... — не зрозумів Петрик.

— А так! — засміявся дід, закинувши назад голову. — Мої всі!

— Хіба ж то не ви загубили?

— Виходить, не я.

— Там же й не було більш нікого.

— Видно, раніше хтось посіяв. І як це я не побачив?

— То що ж тепер робити? — розгубився Петрик.

— Собі візьми, як такий молодець. Ти ж знайшов, то й бери, ая.

Дід якось хитренько посміхався, і Петрикові здавалося, що він глузує. Хоче

підкусить Петрика за те, що відразу не сказав.

— Може, ви забули, скільки у вас було?

— Чого ж би я забув? У мене і пам'ять ще слава богу, і очі, й зуби цілі. А тобі, бачу, однінького зубчика кобила той... — реготнув дід.

Петрик стояв ні в сих ні в тих.

— А ви не бачили, хто перед вами до магазину заходив?

— Наче нікого не було... Хоча... пожди. Заходили якісь люди чужі. Проїжджали машиною через наше село та й забігли купити щось. Я ще глянув на машину, еге ж, легковка така, то по номерах побачив, що здалеку. — Дідові очі гостренько поблимували, так якось втішно йому було, що згадав про машину.

— То це вони загубили?

— Еге ж, кажу тобі, що вони. А хто ж іще! Знайшов, то й маєш на гостинці. Заробив, значить. Бо де ж ти людей тих знайдеш, як вони уже хтозна й де.

— Та таке ж. — Петрикові не дуже подобалися бісики в дідових очах, то знов намагався усе чисто пригадати, як воно було в магазині. Дід тримав однією рукою сітку, а другою совав гроші в кишеню, і тоді... Ні, Петрик тоді нічого до пуття й не бачив. То вже пізніше привиділося, начебто помітив, як щось майнуло додолу.

Він стояв коло порога, уже й за ручку дверей узявся, але не міг отак зразу піти, наче ждав, що дід ще не все сказав. Може, він зараз скаже, що пошуткував, чи, дивись, ще й нагрима на Петрика, хто його зна. Та дід і не думав гримати, він так само веселенько дивився далекозорими очима й правив своєї:

— І як це я не помітив тієї троячки, ще ж і зір маю дуженький, а бач — проморгав, роззява. Гм...

— Ну, то я пішов, — сказав Петрик і насторожено глянув на діда.

— А йди вже, йди, — кивав дід головою. — Йди та сідай за уроки, бо тепер без грамоти ніде не приймають. Тут проста арифметика: якщо неграмотний, то й до ракет не годишся, й до коней, — ніде. А то ж як ти думав.

Петрик вийшов надвір і чув ще, як дід у сінях щільненько причиняв за ним двері та все доказував уже сам собі щось про грамоту та хтозна й про що. Чудний він, цей дід Микитенко, чи не вигадав отієї машини з чужими людьми?

Петрик намацав у кишені хрустку троячку, поворошив її пальцями і не знав, радіти, чи що. Так наче і його тепер грошики ці, і не його.

Уже як проходив греблею і знов задивився на тиху воду з вербовими листочками, що жовтіли малесенькими корабликами, то ще раз пригадав, як йому тепло було в дідовому кожусі. Добрий він, дід Микитенко: бач, сказав, що то не його гроші. Не всякий і признався б...

Петрикові на душі трохи легше стало, то гребнув ногою землю, наче лошачок копитом, задиркотів ротом, як мотоцикл, і мерщій помчав додому, бо вже й вечоріло.

Тільки в хату, а мати відразу:

— Де ти гасаєш цілими днями? Хоч би в книжку заглянув!

Отак нагримала, а сама вже ставить на стіл мисочку карасиків, та пузатих таких, —

видно, з кашкою. Аж слинка покотилася в Петрика.

— Та я... — почав було виправдовуватись.

— Що ти? Гульки в голові?

— Я ж по олію ходив, — вихопилося в Петрика, і враз мов язик прикусив, бо через ту олію знов згадав за своє... Ото ще морока! Як не верти, а таки не його то гроші в кишені. Ні, не його.

Уже й карасики Петрикові не смакували, побабрався в них над силу, щоб мати менше допитувалася, як та чого, а тоді сів до уроків. Ушніпився в книжку, поворушив бровами, потер лоба, а воно, хоч ти вбий, нічого не лізе в голову. Які там уроки, коли перед очима то продавщиця Пилипівна так загадково усміхнеться, то дід Микитенко лукавенько мружиться, то ще якісь люди чужі, що нібито заїжджали до магазину легковою. Мабуть, хтось із них загубив ті гроші, а ти, Петрику, мучся. Та ну їх під три бульби, гав таких! Він ось ляже хутенько спати й про все забуде.

Але й заснути Петрик не міг. Він тільки вдавав, що спить, коли до кімнати зайшла мати й поклала йому на чоло теплу руку.

"Та ну їх під три бульби, гав, — ще раз сказав собі подумки. — Де знайшов ці гроші, туди й занесу, а вони хай собі шукають". Петрик їм не наймався, завтра ж раненько віднесе ці гроші до магазину. Він же не бачив, хто там приїздив та заходив? Не бачив! Ну от, хай самі сушать голови. А то знайшли на кого мороку зіпхнути, теж мені... Роззяви.